

Hvis feilvurderinger skadet Norge mest?

Av overlæge Johan Scharffenberg

Hr. høyesterettsadvokat Paul Frank avviser (Morgenbladet nr. 110) min sammenstilling av feilvurderinger på begge sider.

Uoverensstemmelsene mellom oss skyldes kanskje motsatte meninger om okkupasjonens årsaksforhold.

Jeg har en smertelig sterk formodning om at okkupasjonen kunne vært forebygget ved en klok og kraftig utenriks- og forsvarspolitik, senest fra 1936. Kyndige offiserer har samme mening. Derfor legger jeg hovedansvaret (ikke eneansvaret) for den største ulykke og skam i Norges historie på regjeringen Nygaardsvold og innenfor denne på utenriksminister Halvdan Koht som dens betydeligste personlighet.

Hærordningen av 1933 bygde på myten om den «forutseende» utenriksledelse som i tide ville varsle en kommende krigsfare og sikre rikt nøytralitetsvern.

Fra høsten 1936 regnet Koht med muligheten av en ny verdenskrig, våren 1939 ventet han dens utbrudd 1 september. Men hvordan vurderde han utsiktene for Norges nøytralitet?

I utenrikskomiteens hemmelige møte 31. august 1939 uttalte han (dokument nr. 6, 1945, s. 26) at de fire nordiske utenriksministre som da hadde hatt møte i Oslo

«meinte at i visse spørsmål, i visse usyn i det minste, stod vi mykje betre no enn vi stod i 1914. Vi ville få eit hardare økonomisk press, men vi stod betre budd økonomisk. Og reint militært ville faren ikkje vera so stor som i 1914—1918. Ein fære er det sjølv sagt alltid, vi kan aldri kjenna oss heilt trygge, men vonene for nøytraliteten vår skulle etter det som alle utanriksministre meinte, vera vel so gode no som dei var i den fyrre krigen.»

De fire vise menns optimisme ble snart gjort til skamme. 30. november 1939 angrep Russland Finland. 9. april 1940 angrep Tyskland Danmark og Norge.

Norges militære stilling var ikke god 1. august 1914, men utenriksminister Ihlen (som fungerende regjeringssjef i Gunnar Knudsens fravær) sørget straks for utlegging av miner, bemanning av kystfestningene m. m.

Etter hærordningen av 1933 var Norges militære stilling langt svakere 1939—40 enn i 1914.

Generalstabens fra gjennom et foredrag av kaptein Øivind Øi i Oslo Militære Samfund 6. mars 1939 om «det strategiske overfall». Han sa bl. a.:

«Det er visstnok ingen overdrivelse å si at hvilken som helst utenlandsk makt i natt kan besette Oslofjords ytre festning og Kristiansand og Bergen festninger uten at der blir løst et skudd fra

norsk side. — — — Stavangerstrøket med Sola flyplass, Hauge-sundshalvøya har ikke en eneste soldat til forsvar. En tropp luftinfanteri som sendes ned på Sola er mer enn nok til å sikre at de første fiendtlige ving kan lande der en halv time senere.»

Hverken utenriksministeren eller forsvarsministeren ble skremt ved Generalstabens spådom som gikk i oppfyllelse 9. april 1940.

Koht ville gjennom en for England gunstig tonnasjeoverenskomst søke til gjengjeld å få en rimelig handelsavtale så Norge kunne opprettholde handel med Tyskland noenlunde på fredsbasis.

Englenderne saboterte handelsforhandlingene til tonnasjeavtalen var sluttet i november 1939, deretter fremsatte de 16. desember krav om at Norge skulle stanse all utførsel av matvarer til Tyskland. Kravet hang sammen med Churchill's «note» om Norge 16. desember 1939 («The second world war», bind I, s. 430—33).

Om det engelske krav så Koht i utenrikskomiteens hemmelige møte 22. desember 1939:

«Eg trur for min part at England og Frankrike gjerne vil driva Noreg ut or nøytraliteten sin og inn i krigen. — — — Det som den britiske regjeringa no krev, det er at Noreg skal so langt som råd er, bryte handelen sin med Tyskland, særskilt ikkje utføre til Tyskland dei varene som på nokon måte kann gjera krigen lenger, og det vil segja ikkje berre krigsmateriell, ikkje berre det som belnt ut skal nyttast i krig, men belnt fram matvarar, soleis at dei vil freista på med hjelp av Noreg å svelta ut Tyskland. — — —

[England] bryr seg ingenting um at vi er nøytrale eller har rettar som nøytrale, det berre byggjer på si makt og vil tvinga seg fram, tvinga oss ut or nøytraliteten.»

Det truende britiske memorandum 6. januar 1940 og Altmark-affæren 16. februar 1940 m. m. burde ytterligere vakte Koht's oppmerksomhet for faren av alliert nøytralitetsbrudd.

Tyskland hadde erklært at det «ville respektere Norges nøytralitet på den uttrykkelige betingelse at Norge selv overholdt en strengt nøytral politikk». Dette forsikret også Koht til minister Bräuer, men — ifølge professor Ording — med den skjulte tanke at man overfor britiske nøytralitetsbrudd ville «innskrenke seg til protester og eventuelt «symbolsk» motstand».

En hemmelig avtale med England var forhåpentlig ikke inngått, men England gikk ut fra at Norge ikke ville motsette seg den allierte invasjon som ble besluttet i det øverste krigsråds møte i London 28. mars 1940.

Generalstabens og kommanderendes general ønsket især å styrke nøytralitetsvernet ved Stavanger og Sola flyplass, men fikk ikke støtte hos regjeringen.

Som historiker skjønner Koht at de britiske dokumenter i den tyske hvitbok IV er ekte. Han vet derfor at f. eks. planen for okkupasjonen av Stavanger (påtegnet 6. april 1940) gikk ut fra at de britiske tropper ville bli hilst velkommen av innbyggjerna. De tropper som straks skulle besette Sola, ventet ingen motstand, altså kunne tyskerne ikke allerede være der. I sitt oppgjør med Churchill i «The Norseman» (heftet for mars—april 1950) gikk Koht dessverre ikke nærmere inn på de alliertes okkupasjonsplaner, men han nevnte dog (s. 79) «the documents published by the Germans».

For Tyskland ville en upartisk norsk nøytralitet vært en stor fordel, men britisk okkupasjon av havner på Norges vestkyst og stansning av tilførselen av malm og matvarer ville vært utålelig. Derfor ble okkupasjonen besluttet. At den lykkedes 9. april 1940 skyldtes regjeringens unnlatelse av å mobilisere og tidligere forsømmelser.

Koht lå utlilbarlig liten vekt på Scheels (altfor svake) advarsel 5. april og fortiet den i Stortinget 6. april. Selv senknippen av Rio de Janeiro om formiddagen 8. april brakte ham ikke til begripelse.

Koht's feilvurderinger er en av de viktigste årsaker til at okkupasjonen gikk så glatt. Men hans egne og dype fedrelandskjærlighet er hevet over tvil.

Den ansette vitenskapsmann Adolf Hoel har alltid vært en varm fedrelandsvenn, navnlig kjempende for Norges interesser i Ishavet. I Gronlandsspørsmålet stod vi skarpt mot himannen, okkupasjonen etter hans og dr. juris Smedals initiativ skyldtes en feilvurdering og skadet Norge.

Også under okkupasjonen gjorde Hoel seg skyldig i feilvurderinger, han ble domt til Årelang fengselsstraff som «landsvik», men dommens premisser anerkjente at han har vært en av Norges store sønner.

Jeg har tilstrekkelig menneskekunnskap til å kunne hevde at det aldri har vært Adolfs Hoels hensikt å svike Norge.

Hvordan Koht's feilvurderinger skadet Norge langt alvorligere enn Adolfs Hoels, men begge har elsket og elsker Norge inderlig.

Stortingets presidentskap gav 18. juni 1940 følgende «Tilleggserklæring»:

«Skulle Kongen ikke innen 14 dage ha etterkommet vår henvendelse, forplikter vi oss til å søke utvirket stortingsvedtak for kongehusets tilbaketreden.»

Samme dag vedtok presidentskapet en kryptende bønnskrivelse til Hitler.

I september 1940 holdt presidentskapet sitt løfte og arbeidet energisk for suspensjon av Kongen og avsettelse av regjeringen. Presidentskapet brukte som press trusselen om at ellers ville alle vernepfiktige bli sendt som krigsfanger til Tyskland. Denne tyske trussel var fremsatt 14. juni, den var bare «bloff», von Falkenhorst ble raskende da han av Berggrav fikk rede på den, og han ville utvilsomt motsatt seg dens gjennomførelse fordi han ville ha ro i Norge.

Viste presidentskapet og Stortingets flertall den lojalitet og lydlighet mot statsledelsen som Frank krever?

En slik feilvurdering hos «folket's kårne» unnskylder mange feilvurderinger hos dårlig underrettede og korttenkte borgere.

En stor prosent av politiet meldte seg høsten 1940 inn i NS og ble senere avskjediget. Jeg har gjennomgått forholdet for 80 eldre politfolk i Oslo og er overbevist om at de ikke hadde til hensikt å svike landet.

Frank nevner det danske lovforslag som tar sikte på kommunistisk «femtekolonnes»-virksomhet, men

han nevner ikke at det danske rettsoppgjør lot alle de små syndere slippe tiltale, og at det nå er foreslått en utstrakt amnesti.

Generaloberst von Falkenhorst ble dømt til mange års fengsel fordi han lystret statsoverhodets ordre om henrettelse av fangne fallskjermsoffiserer. Krigsretten forlangte altså at en general skulle foreta en selvstendig vurdering av en ordre fra høyeste hold og nekte lydlighet.

Det spørsmål Frank stiller, er mer komplisert enn han synes å forstå. En klok mann kan føle det som sin plikt å opponere mot en dum regjering og det endog under krig, men han må naturligvis være forberedt på følgerne hvis han taper. Den seirende parts feilvurderinger blir tilgitt og dekket over, den tapende parts feilvurderinger blir straffet, men seier eller tap avgjør ikke hvem der har rett (i høyere forstand). Den systematiske historieforfalskning synkverver almenhetens omdømme.

Det synes å være så liten utsikt til at Frank vil kunne forstå min tankegang at jeg ikke vil svare ham ytterligere uansett hva hans siste ord blir.

Johan Scharffenberg.